

AVRUPA BİRLİĞİ İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRK İMALAT SANAYİİ ALT SEKTÖRLERİ ÜZERİNDEKİ KARLILIK ETKİLERİ

Sevinç MIHÇI*

Arzu AKKOYUNLU-WIGLEY**

ABSTRACT:

The purpose of this paper is to investigate the likely effects of the Customs Union between Turkey and the EU on the profitability of Turkish manufacturing industry. With that aim, the determinants of the price-cost margins of 12 Turkish manufacturing sub-sectors for the years 1994-2000 are estimated by using panel data analysis. Our results suggest that the import ratio has an inverse effect on the price-cost margin of the Turkish manufacturing industry. Similarly, our study also indicates that there is a negative relation between the export ratio and the price-cost margin. Thus, it can be concluded that by creating competitive effect the Customs Union decreased the price-cost margins in the Turkish manufacturing industry.

Giriş

1970'li yılların sonunda iktisat yazınında gündeme gelen ve yeni dış ticaret teorileri olarak adlandırılan teoriler, uluslararası ticaret teorisi alanında çok önemli bir gelişmeyi oluşturmaktadır. Bu gelişmeler sonucu dış ticaret serbestisinin yaratacağı refah artırıcı etkiler, eksik rekabet piyasaları altında firmaların karşılaştıkları talep esnekliklerinin artması, fiyat-maliyet marjlarının azalması ve dolayısıyla artan üretim bağlamında değerlendirilmektedir. Benzer şekilde endüstriyel organizasyon teorisi de serbest dış ticaretin eksik rekabet piyasaları üzerinde artan rekabet nedeniyle fiyatlar, üretim ve refah anlamında yaratacağı olumlu etkileri tartışmaktadır. Bu gelişmeler, kaçınılmaz olarak gümrük birliği teorilerinde de gümrük birliğinin kazanımları açısından yeni açılımlara neden olmuştur.

AB ülkeleri ile 1996 yılında gümrük birliği gerçekleştiren Türkiye'nin beklentileri, özellikle imalat sanayiindeki yüksek yoğunlaşma oranları ve eksik rekabet koşulları düşünüldüğünde, yeni dış ticaret teorilerinin öngördüğü çerçevede artan rekabet nedeniyle sağlanacak etkinlik ve refah artışları üzerinde odaklanmalıdır. Bu anlamda yeni dış ticaret teorilerinin önermeleri doğrultusunda gümrük birliği sonrası Türkiye ekonomisindeki ilgili göstergelerdeki gelişmeleri incelemek ve analiz etmek, söz konusu beklentiler bağlamında önem kazanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, 1996 yılında Türkiye ile AB ülkeleri arasında gerçekleşen gümrük birliği nedeniyle, AB ülkeleriyle yapılan dış ticaret hacmindeki artışın, imalat sanayi sektörlerinde yeni teorilerin öngördüğü biçimde fiyat-maliyet marjları üzerinde azaltıcı etki yarattığı hipotezinin sınanmasıdır. Başka bir ifadeyle, çalışmanın amacı gümrük birliğinin fiyat-maliyet marjı değişiklikleri kanalıyla oluşturabileceği refah etkisine ışık tutmaktır.

Bu çalışmanın ilk taslağı 11-14 Eylül 2002 tarihlerinde O.D.T.Ü. Ekonomik Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği VI. Uluslararası Ekonomi Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuştur.

* Dr. Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

** Dr. Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

Bu amaç doğrultusunda çalışmada fiyat-maliyet marjı denklemi, diğer değişkenlerin yanı sıra, AB ülkeleriyle yapılan dış ticareti temsil eden dış ticaret değişkenlerini temel açıklayıcı değişken olarak ele alan panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Tahmin sürecinde 12 imalat sanayi alt sektörünün 1994-2000 dönemi verileri kullanılmıştır. Bu dönemin tercih edilmesinin nedeni gümrük birliğinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini gözlemleyebilmektir.

I. Fiyat-Maliyet Marjı ve Ticaret Serbestisi: Teorik Çerçeve

Yeni dış ticaret teorilerinin en önemli özelliği, geleneksel dış ticaret teorisinin temel varsayımları olan tam rekabet ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımlarını terk ederek, analizlerini ölçeğe göre artan getiri ve eksik rekabet piyasaları koşullarında gerçekleştirmesidir.

Dış ticaret teorisi alanında meydana gelen bu önemli gelişmeler kuşkusuz bir grup ülke arasında ticaretin serbestleştirilmesi anlamına gelen gümrük birliği teorisini de yakından ilgilendirmektedir. Yeni dış ticaret teorilerinin refah ile ilgili sonuçlarının gümrük birliği teorisine uygulanması karşılaştırmalı üstünlükler ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayanan geleneksel gümrük birliği teorisinden çok farklı sonuçlar ortaya çıkardığı için, gümrük birliği teorisi artık yalnızca klasik kavramlar olan ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler ile düşünülmemektedir.

Yeni dış ticaret teorilerinin bir uzantısı olan yeni gümrük birliği teorisinin önemle üzerinde durduğu konulardan birisi bölgesel ekonomik birleşmelerin piyasa yapısı ve rekabet üzerindeki etkisidir.

Yeni dış ticaret teorilerine göre, ticaret serbestisi, tekelleri rekabet ve özellikle de oligopolistik piyasa yapısı altında fiyat-maliyet marjlarının azalmasına, firmaların ölçeklerinin artmasına ve fiyatların düşmesine neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, serbest ticaretin piyasa yapısı ve firmaların fiyat stratejisi üzerine etkileri üzerine yoğunlaşan yeni dış ticaret teorileri, tekelleri rekabet ve oligopolistik piyasa yapısı altında serbest ticaretin rekabet yolu ile kaynak dağılımındaki etkinliği artırarak refah artışını sağlayacağı savunmaktadır. Yazında bu etki serbest ticaretin rekabet yanlısı etkisi olarak adlandırılmaktadır.

Tekelleri rekabet dış ticaret teorilerine göre, tekelleri rekabet piyasa yapısı altında dış ticaret sonrası, diğer bir deyişle ithalat artışı sonrası, talep esnekliğinin artması sonucu üretim ölçeği artmakta, bu artış ortalama maliyet ve fiyatta düşmeye yol açmaktadır (Helpman 1981; Krugman 1979).

Teorik tartışmaların daha yoğun olduğu, oligopolistik dış ticaret teorilerine göre, ticaretin serbestleşmesi sonucu özellikle ithalat yoluyla rekabetin artması, tekelleri firmaların yurt içi piyasada hakimiyetlerinin azalmasına ve yurt içi toplam satışlar içindeki paylarının düşmesine neden olmaktadır. Böylece serbest ticaret, rekabet yanlısı etkisini firmaların piyasa paylarını değiştirerek, fiyat-maliyet marjlarını azaltarak ve fiyatların düşmesine neden olarak yaratmaktadır.

¹ Yeni ekonomik bütünleşmeler teorisine göre, rekabet yanlısı etkiye ek olarak ekonomik bütünleşmelerin artan mal çeşitliliği etkisi, yeniden yapılanma etkisi, piyasa bütünleşmesi etkisi ve büyüme etkisi de bulunmaktadır.

Endüstriyel organizasyon teorisi de eksik rekabet koşullarında ve özellikle oligopolistik piyasa yapısı altında dış ticaretin fiyat-maliyet marjları üzerindeki etkisini incelemektedir. Buna göre, ithalat rekabeti ile karşılaşan firmaların ortalama maliyet üstü fiyatlandırma yapma yetenekleri kısıtlanmakta (Jacquemin, Ghellinck ve Huveneers 1980), ithalat tehdidi firmalar arasındaki anlaşmaları zayıflatmakta ve firmalar ithalattan kaynaklanan rekabet nedeniyle yurt içi pazar paylarını kaybetmemek için fiyat indirimine gitmektedir (Katrak 1980). Oligopolistik piyasa yapısı ve homojen mal varsayımları altında, fiyat-maliyet marjları, ithalat oranı ve yurt içi talebin esnekliği ile negatif ilişkilidir Dolayısıyla, dış ticaretin serbestleştirilmesi sonucu ithalatın artması yabancı üreticilerden gelen rekabeti arttıracığı için, yurt içi piyasada üretim yapan firmaların piyasa gücünü azaltarak fiyat-maliyet marjlarının düşmesine neden olmaktadır. İthalatın serbestleştirilmesi, yurt içerisinde üretilen malın yakın ikamelerini tanıtacağından, yerli firmanın karşılaştığı talep eğrisinin esnekliğini artırarak fiyat-maliyet marjını azaltmaktadır (Katrak 1980; Cowling ve Waterson 1976; Geroski ve Jacquemin 1981; Jacquemin 1982; Urata 1984; Melo ve Urata 1986).

Endüstriyel organizasyon teorisinde, ithalatın artması ile fiyat-maliyet marjı arasındaki negatif ilişki yurt içi üreticilerin aynı zamanda ithalat yapması veya yerli ve yabancı firmaların anlaşma yapması durumunda geçerli olmamaktadır (Geroski ve Jacquemin 1981; Urata 1984; Melo ve Urata 1986). Benzer şekilde dış ticaret teorilerinde de, Markusen, Rutherford ve Hunter (1995) ve Markusen v.d. (1995)'de savulduğu gibi, çok uluslu şirketlerin varlığı durumunda ithalat artışının, eğer bu artış ana şirketten kaynaklanıyorsa yurt içerisinde faaliyet gösteren yabancı firmanın pazar payını arttıracığı ve rekabet yanlısı etkinin azalacağı belirtilmektedir.

Dış ticaret serbestisinin ihracat artışları yoluyla yaratacağı rekabet yanlısı etki ve refah etkileri söz konusu olduğunda, Brander (1981), Dixit ve Norman (1980), Brander ve Krugman (1983) ve Venables (1985)'in Cournot modeli çerçevesinde gerçekleştirdikleri teorik tartışmalar gündeme gelmektedir. Dış ticaretin serbestleştirilmesinin rekabet yanlısı etkisi ticaret serbestisi ya da ihracat artışı sonucu piyasa büyüklüğünün artmasından kaynaklanmaktadır. Piyasanın genişlemesi tüketici sayısının artması ile aynı anlama gelmektedir. Piyasa genişlemesi ile birlikte tüketici sayısının artması kişi başına düşen sabit maliyetleri azaltarak karların artmasına ve endüstriye serbest giriş varsayımı altında endüstrideki firma sayısının artmasına neden olmaktadır. Piyasadaki satıcı firma sayısının artması nedeniyle firmaların tekelci gücünde azalma olmasına bağlı olarak fiyat-maliyet marjı ve fiyatlar düşmektedir. Ayrıca serbest giriş koşulu, karın sıfır olmasını gerektirdiği için fiyat düşmesi üretimin artmasına ve ölçeğe göre artan getiri varsayımı altında ortalama maliyetin düşmesine neden olmaktadır.

Endüstriyel organizasyon teorisi bağlamında ihracat artışı ile fiyat-maliyet marjı arasındaki ilişki söz konusu olduğunda ise yapılan teorik çalışmalar ilişkinin yönünün belirsiz olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Rekabetçi olmayan ihracat firmalarının yurt içi ve yurt dışı piyasalar arasında fiyat farklılaştırması yapma olanağı yoksa ithalat disiplini hipotezinde olduğu gibi rekabetçi bir süreç ortaya çıkacağından ihracat artışı ile fiyat-maliyet marjları arasında negatif ilişki bulunacaktır (Jacquemin, Ghellinck ve Huveneers 1980; Caves 1985). Fiyat-maliyet marjları ile ihracat arasındaki ilişkinin negatif olmasına bir diğer neden olarak ihracat piyasalarının anlaşma yapılmasına uygun piyasalar olmaması gösterilmektedir (Jacquemin, Ghellinck ve Huveneers 1980).

Endüstriyel organizasyon teorisinde, ihracat endüstrilerinin farklılaştırılmış mallardan oluştuğu veya rekabetçi olmayan yurt içi firmaların, yurt içi ve yurt dışı piyasalar arasında fiyat farklılaştırması yapma olanağının olduğu durumda fiyat-maliyet marjları ile ihracat arasındaki teorik ilişki daha karmaşık hale gelmektedir. Piyasalar arasında fiyat farklılaştırmasının yapılabildiği durumda, yurt içi firmaların yurt içi ve ihracat fiyat-maliyet marjlarının ağırlıklı bir ortalaması olan fiyat-maliyet marjlarının ne yönde değişeceği konusunda genel bir öngörü bulunmamaktadır. (Puguel 1980; Caves 1985). İhracatın farklılaşmış maldan oluştuğu durumda ise ihracat piyasa büyüklüğünü arttırıp, sabit maliyetlerin daha fazla satış üzerine yayılmasını sağlayarak karlılığı yükseltmektedir (Caves 1985).

Oligopolistik dış ticaret teorisinde ve endüstriyel organizasyon teorisinde meydana gelen gelişmelere paralel olarak, ekonomik birleşmeler teorisinin de rekabet yanlısı etki üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Dış ticaretin global olarak serbestleştirilmesi ile karşılaştırıldığında gümrük birliği kurulmasından kaynaklanan rekabet yanlısı etki daha büyük olmaktadır. Çünkü, gümrük birliği durumunda, üretim kayması etkisi nedeniyle bölge içerisinde firma sayısının ek olarak artması firmaların piyasa paylarının daha fazla düşmesine neden olarak rekabet yanlısı etkinin büyümesine yol açmaktadır (Baldwin ve Venables, 1995:13).

Ekonomik birleşme sonucu rekabet yanlısı etkiyi inceleyen diğer bir çalışma (Venables 1987), ölçeğe göre artan getiri altında ticarete konu olan malları üreten ve eksik rekabet koşullarının geçerli olduğu endüstrilere sahip olan ülkeler arasında gümrük birliği kurulmasının birlik dışı ülkelerde refahı kesinlikle azaltacağı, buna karşılık birlik üyesi ülkelerde ise refahı arttıracığı belirtilmektedir. Birlik üyesi ülkelerde refahın artmasının temel nedeni, üye ülkeler arasında ticaret engellerinin kaldırılması nedeniyle rekabet yanlısı etkinin meydana gelmesidir.

Teorik alandaki gelişmelere paralel olarak fiyat-maliyet marjı ile ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Çalışmalar genel olarak ithalat artışı sonucunda özellikle yoğunlaşmanın yüksek olduğu sektörlerde fiyat- maliyet marjının azaldığı sonucuna ulaşmaktadır. (Jacquemin, Ghellinck ve Huveneers 1980; Caves 1985; Puguel 1980; Melo ve Urata 1986; Katicis ve Petersen 1994; Krishna ve Mitra 1998).

² Dış ticaret serbestisinin serbest giriş ve çıkış durumunda fiyatlar, firma ölçeği ve ortalama maliyetler üzerindeki etkilerinin matematiksel formülasyonu için bkz. Dixit ve Norman (1980:270-273), Venables (1985:6-8) ve Brander ve Krugman (1983:315).

³ Baldwin ve Venables (1995)'a göre, mal farklılaştırılması, ölçeğe göre artan getiri ve tekeli rekabet varsayımları altında, bir grup ülke arasında gümrük birliği kurulması, birlik dışı ülkelerdeki firmaların birlik içerisinde üretim yapmasına ve bu nedenle mal çeşitliliğinin artması sonucu refah artışına neden olmaktadır. Bu etki, Baldwin ve Venables (1995) tarafından gümrük birliğinin üretim kayması etkisi olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir deyişle, üretim kayması etkisi gümrük birliği sonucunda, ölçeğe göre artan getiri konusu malların birlik içerisinde ticaretinin serbestleştirilmesi sonucu, bu malların yakın ikamelerinin üretiminin bölge içerisine kaymasından kaynaklanmaktadır.

⁴ Bu çalışmaların elde ettiği sonuçların aksine Thompson (2002), Kanada ekonomisi için yaptığı çalışmada ithalatın fiyat-maliyet marjını düşürdüğüne dair sistematik bir kanıt olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

⁵ Çalışmalarda, kar marjları ile dışa açılım arasında negatif bir ilişki olmakla beraber bu ilişkinin görece zayıf olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışma konusu tüm imalat sanayii sektörleri için elde edilen sonucun aksine, 1980 yılında dışa kapalı ancak 1996 yılında dışa açılmış 14 sektör için ise, kar marjları ile dışa açılım arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Buna göre, söz konusu çalışmalarda ithalat disiplininin kar marjlarında beklenen daralmayı sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmanın amacı yukarıda belirtilen teorik çerçeve içerisinde AB ülkeleriyle gümrük birliği bağlamında gerçekleştirilen ticaret serbestisinin imalat sanayii fiyat-maliyet marjları üzerindeki etkisini ölçmek olduğundan, ilk olarak çalışmamızın sonuçlarına ışık tutması amacıyla ticaret serbestisi ile fiyat-maliyet marjları arasındaki ilişkiyi inceleyen sayısal çalışmaların sonuçlarına genel olarak değinilecek daha sonra ise çalışmanın tahmin yöntemi ve sonuçları verilecektir.

II. Fiyat-Maliyet Marjı ve Ticaret Serbestisi: Türkiye Örneği

Yazında son yıllarda ekonomik birleşmelerin iktisadi etkilerini inceleyen çalışmaların büyük bir çoğunluğunun ekonomik birleşmeler teorisinde meydana gelen gelişmelere paralel olarak eksik rekabet piyasa yapısını temel aldıkları görülmektedir. Ancak, AB ile gümrük birliğinin Türkiye ekonomisi üzerindeki olası etkilerini inceleyen çalışmaların önemli bir bölümünde ise, gümrük birliği sonrasında birliğin imalat sanayii üzerindeki etkileri ve özellikle yeni teorilerinin öngördüğü etkiler kapsamamaktadır. Bu tür çalışmalar tam rekabet varsayımı altında geleneksel gümrük birliği teorisinin ticaret yaratıcı, ticaret saptırıcı ve sınırlı olarak da dinamik etkileri üzerinde durmaktadır (Demir 2001; Hartler ve Laird 1999; Morgil 2000; Uyar 1998). Türkiye'de imalat sanayii sektörlerindeki yüksek yoğunlaşma oranları göz önüne alındığında geleneksel ekonomik birleşmeler teorisinden ziyade eksik rekabet piyasa yapısını temel alan yeni dış ticaret ve ekonomik birleşmeler teorisinin öngörülerinin sınanması gerekmektedir. Bu öngörüler bilindiği gibi dış ticaret serbestisinin fiyat-maliyet marjlarını, yoğunlaşma oranlarını, piyasa hakimiyetini ve fiyatları düşürerek yaratacağı üretim artışları ve refah etkisidir.

Diğer yandan, Türkiye'de dış ticaret serbestisinin sektörel fiyat-maliyet marjları üzerindeki etkilerini inceleyen çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Fakat bu çalışmalar gerek ele aldıkları dönem itibarıyla gerekse kullandıkları dış ticaret değişkenleri itibarıyla AB ile gümrük birliğinin ekonomik etkilerini ortaya koymayı hedeflememişlerdir. Çalışmaların sonuçları kullanılan yöntemlere, kapsadıkları dönemlere bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir.

Katircioğlu (1990)'nun 1980-85 dönemini incelediği çalışmasının sonucuna göre, Türkiye'de dış ticaret serbestleşmesinin karlılığı azaltıcı yönde etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. 1984-86 döneminin verilerini kullanan Levinsohn (1993)'un çalışmasının sonucu, 1985-86 döneminde 1985 dönemine göre fiyat marjinal maliyet oranının düştüğüdür. Foroutan (1991)'a göre ise, ithalat artışı özel imalat sanayii sektörlerinde 1977-85 yılları arasında fiyat-maliyet marjlarını azaltmakla birlikte, kamu sektöründe ithalat artışının fiyat-maliyet marjları üzerinde bir etkisi yoktur.

Metin-Özcan ve Voyvoda (2000) ve Yeldan (2001)'in çalışmalarında 1980-96 yılları dikkate alınmış, fiyat-maliyet marjlarının belirleyenleri incelenmiştir. Çalışmalarının sonucu ticaret serbestisi ile fiyat-maliyet marjları arasındaki ilişkinin zayıf olduğu yönündedir. Benzer şekilde, özel imalat sanayii sektörleri için ithalat değişkeni ile fiyat-maliyet marjları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucu, Engin, Katircioğlu ve Akçay (1995)'in çalışmalarında da belirtilmiştir.

Yalçın (2000)'ün 1983-94 dönemi için yapılan çalışmasında ticaret serbestisinin fiyat-maliyet marjlarını yalnızca özel sektör de azalttığı görülürken, Köse ve Yeldan (1998)'in

çalışması 1980, 1985 ve 1994 yıllarındaki değerler karşılaştırıldığında dış ticaret serbestisinin karlılık üzerinde beklenen bir etkiyi oluşturmadığı sonucunu ortaya koymaktadır.

82

İhracat ile fiyat-maliyet marjı arasındaki ilişki söz konusu olduğunda ise, 1983-94 dönemini dikkate alan Yalçın (2000)'da, ihracat artışının kamu sektöründe fiyat-maliyet marjlarının düşmesine neden olmakla birlikte özel sektörde fiyat-maliyet marjlarını etkilemediği görülmüştür.

Yukarıda görüldüğü gibi, Türkiye ekonomisinde dış ticaret değişkenleri ile kar marjları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bulunmakla birlikte, gümrük birliğinin kar marjları üzerindeki etkisini doğrudan inceleyen bir çalışmanın olmaması ve gümrük birliğinin etkilerinin eksik rekabet piyasası temelinde incelenmesinin gerekliliği nedeniyle bu çalışmada gümrük birliğinin imalat sanayii sektörlerinin kar marjları üzerindeki etkilerinin üzerinde odaklanılmaktadır.

Gümrük birliğinin AB ülkeleriyle yapılan dış ticaret hacmini arttırarak, Türk imalat sanayiinde rekabeti güçlendirip, sektörel fiyat-maliyet marjları üzerinde bir etki yaratıp yaratmadığını araştırmak için, çalışmamızda imalat sanayii alt sektörlerinin 12 sektör altında toplulaştırılmış verileri temel alınmıştır. Bu alt sektörler sektör numaralarıyla birlikte aşağıda verilmiştir:

1) Gıda, İçki, ve Tütün Sanayii, 2) Dokuma, Giyim ve Deri Sanayii 3) Orman Ürünleri Sanayii 4) Kağıt-Basım Sanayii 5) Kimya Ürünleri Sanayii 6) Petrol Ürünleri Sanayii 7) Kauçuk Ürünleri Sanayii 8) Toprak Ürünleri Sanayii 9) Metal Ürünleri Sanayii 10) Madeni Eşya Sanayii 11) Makina İmalat ve Elektrikli Makina Sanayii 12) Taşıt Araçları Sanayii

Gümrük birliğinin etkilerinin gözlenebileceği 1996-2000 döneminde çalışmaya konu olan 12 sektörün 11'inde AB ile yapılan ithalat yoluyla hesaplanan ithalat oranı 1994-95 dönemine göre artmıştır (Tablo 1). Benzer şekilde aynı dönemde söz konusu 12 sektörün 10'unda AB ülkeleriyle yapılan ihracat hacmiyle hesaplanan ihracat oranı da artmıştır (Tablo 1). Çalışmanın temel amacı gümrük birliği sonrası AB ülkeleriyle yapılan dış ticaret hacmindeki bu artışın Türk imalat sanayiinde rekabeti arttırarak kar marjları üzerinde bir etki yaratıp yaratmadığını incelemek olduğu için, 1996-2000 döneminde fiyat-maliyet marjlarındaki hareketlere baktığımızda, çalışmada yer alan 12 imalat sanayii alt sektörünün 11 tanesinde fiyat-maliyet marjlarının 1994-95 dönemine göre düştüğü gözlenmektedir.

Ayrıca sektörel yoğunlaşma oranlarıyla fiyat-maliyet marjları arasındaki genel kabul görmüş bağlantı dikkate alınarak çalışmadaki 12 imalat sanayii alt sektörünün 1996-2000 dönemindeki yoğunlaşma oranları incelendiğinde, 8 sektörde 1994-95 dönemine göre yoğunlaşma oranlarının düştüğü gözlemlenmiştir. Yoğunlaşma oranlarının düştüğü sektörler genellikle gümrük birliği öncesi dönemde yoğunlaşmanın yüksek olduğu sektörlerdir (Tablo 1). Bu sektörler, kağıt, basım ve yayın sanayii, kimya ürünleri sanayii, petrol ürünleri sanayii ve taşıt araçları sanayiidir. Çalışmamız açısından bir diğer önemli değişken olan sektörel katma değerlerdeki söz konusu dönemdeki değişimler incelendiğinde çalışmamıza konu olan 12 sektörün 11'inde 1996-2000 döneminde 1994-95 dönemine göre sektörel reel katma değerlerin arttığı gözlemlenmektedir.

Tablo 1: Katma Değer, İthalat Oranı, İhracat Oranı, Yoğunlaşma Oranı ve Fiyat-Maliyet Marjında Meydana Gelen Değişmeler

1996-2000 döneminde 1994-95 dönemine göre yüzde değişim					
Sektör No.	Reel Katma Değer	İthalat Oranı	İhracat Oranı	Yoğunlaşma Oranı	Fiyat-Maliyet Marjı
1	1,590342	-19,4117	-22,4651	0,890729	-10,6932
2	16,93119	89,86653	13,32686	-14,6861	-10,5195
3	75,89148	16,70977	5,725761	-9,78297	18,25547
4	12,83355	34,16687	9,199511	-9,16355	-20,1633
5	12,27771	33,69358	5,952994	-12,2692	-14,0034
6	-36,2332	66,88206	-32,675	-27,7942	-68,9308
7	0,518657	10,11983	151,9842	-11,235	-14,1876
8	7,605484	32,208	24,01023	8,287234	-11,4026
9	0,182842	20,30539	79,58462	1,543456	-15,1032
10	62,69015	3,768206	22,17493	-6,5022	-5,95501
11	47,43755	26,77346	48,8029	6,117081	-12,5231
12	39,79389	44,90187	26,97166	-14,5668	-10,838

Kaynak: Çalışmanın EK'inde Tablodaki değişkenlerin açıklamaları ve kullanılan veri seti belirtilmektedir.

Her ne kadar gümrük birliği sonrasında imalat sanayi sektörlerinin AB ülkeleri ile olan ithalat ve ihracatının toplam çıktı içindeki payı genel olarak artarken imalat sanayiinde fiyat-maliyet marjı ve yoğunlaşma oranları genel eğilim olarak azalsa da, özellikle fiyat-maliyet marjlarındaki bu azalışın AB ülkeleriyle yapılan dış ticaret oranlarındaki artışla nedensel bir ilişki içerisinde olup olmadığını irdelemek için sayısal bir analize ihtiyaç duyulmaktadır.

III. Tahmin Yöntemi ve Sonuçları

Bu amaçla 1994-2000 dönemi için 12 imalat sanayi alt sektörünün verileriyle fiyat-maliyet marjı (PCM) denklemi tahmin edilmiştir. Bu denklemde karlılık üzerinde dış ticaret etkisini görebilmek için, açıklayıcı değişkenler arasında dış ticaret değişkenleri ithalat oranı (M) ve ihracat oranı (X) da bulunmaktadır. Kontrol değişkenleri olarak kullandığımız diğer açıklayıcı değişkenler ise katma değer (VA) ve sermaye hasıla oranı (KQ) ve değişkenleridir.

$$PCM = c + \alpha_1 M + \alpha_2 X + \alpha_3 VA + \alpha_4 KQ + u$$

Dış ticaretin piyasaları disipline edici etkisinin söz konusu olduğu durumda, dış ticaret değişkenlerinin katsayısı negatif olarak beklenmektedir. Katma değer değişkeninin modele açıklayıcı değişken olarak dahil edilmesinin nedeni yoğunlaşma oranlarıyla güçlü ilişkisidir. Sektörel katma değer, piyasa büyüklüğü ile ilişkisi nedeniyle ölçek ekonomilerini temsil eden bir değişken olarak kullanılmaktadır. Daha büyük bir piyasa daha fazla sayıda etkin ölçekli firmanın var olmasına olanak sağladığı için piyasa büyüklüğü arttıkça yoğunlaşma oranının düşmesi beklenmektedir. Yoğunlaşma oranlarının modelde doğrudan açıklayıcı değişken olarak kullanılmamasının nedeni, yoğunlaşma oranlarıyla fiyat-maliyet marjlarının bir çok çalışmada

ortaya koyulduğu gibi eşanlı belirlenmesi ve bu eşanlılığın tahmin sürecinde yaratacağı sorunlardır. Dolayısıyla katma değer değişkenin yoğunlaşma oranını temsil ettiği durumda fiyat-maliyet marjı ile negatif ilişki içinde olması beklenir. Bu durumda çalışmada tahmin edilen fiyat-maliyet marjı denkleminde katma değer değişkeninin işareti negatif beklenmektedir.

Kullanılan denklemdaki bir diğer açıklayıcı değişken olan sermaye hasıla oranının katsayısının beklenen işareti pozitifdir. Sermaye hasıla oranı modele sermayenin maliyetini temsilen alınmıştır. Diğer bir deyişle, sermaye hasıla değişkeni, sermayenin getiri oranını içermektedir. Fiyat-maliyet marjı hesaplamalarında maliyet unsurları arasında sermayenin de maliyetinin dikkate alınması gerektiği; fakat dolaysız olarak hesaplanamadığı için hesaplamalarda kullanılamaması, fiyat-maliyet marjında bir sapma olmasına neden olmaktadır. Bu sapmayı telafi etmek için, sermaye hasıla oranı eşitliğin sağ tarafına eşitliğin sol tarafında olması gereken sermaye maliyetlerini temsilen dahil edilmektedir. Sermaye maliyetleri fiyat-maliyet oranı hesaplamalarında negatif bileşen olarak kullanılması gerektiği için, denklemin sağ tarafında temsili değişken olan sermaye hasıla oranının katsayısının işareti tahmin sonucunda pozitif beklenmektedir.

Fiyat-maliyet marjı denklemini tahmin yöntemimiz panel veri yöntemi olmuştur. Çalışmada kullanılan veriler 1994-2000 döneminde imalat sanayii alt sektörlerinin bilgilerinden elde edilmiştir. İmalat sanayii alt sektörlerinin verileri daha önce belirtilen 12 alt sektörde toplulaştırılmıştır.

Fiyat-maliyet marjı denkleminin tahmin süreci iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada panel veri yöntemini kullanırken seçilecek tekniğe karar verilmesi amacıyla sektörler arası farklılığın var olup olmadığı istatistiksel yöntemlerle incelenmiştir. Bu amaçla yapılan uygun testler sonucunda sektörler arasındaki farklılıkların varlığı kabul edilmiştir. Sabit terim anlamında gruplar arası farklılığın kabul edilmesinin ardından fiyat maliyet marjı denklemini gruplar arası farklılığın kaynağının zaman içerisinde değişmediğini varsayan sabit etki modeli kullanılarak tahmin edilmiştir. Sabit etki modelinin tahmin yöntemi olarak seçilmesinin nedeni çalışma konusu imalat sanayii sektörleri arasındaki farklılıkların zaman içerisinde değişmediği olgusudur.

Tablo 2'de sabit etki modeli kullanılarak yapılan tahmin sonuçları verilmektedir.

⁶ Ampirik çalışmalarda piyasa büyüklüğünü gösteren temsili değişken olarak endüstrilerin satışlarının da kullanıldığı görülmektedir. Ancak, Melo ve Urata (1986:295)'ya göre, ölçek büyüklüğü satın alınan girdileri de içeren satışlar ile değil, katma değer ile ilişkili olduğundan katma değer temsili değişken olarak kullanılması daha uygundur.

Tablo 2: Fiyat-Maliyet Marjı Denklemine Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
M	-0.037806	0.017212	-2.196521	0.0310
X	-0.101089	0.024352	-4.151155	0.0001
VA	0.210581	0.015219	13.83643	0.0000
KQ	0.170559	0.032609	5.230493	0.0000
AR(1)	0.569310	0.039614	14.371570	0.0000
R²	0.993	Bağımlı Değ. Ort.		406.38
Düzeltilmiş R²	0.991	Bağımlı Değ. Std.Hata		560.76
Regresyon Std. Sapması	16.73	Hata Kare Toplamı		15401.3
F-istatistiği	19918.70	Durbin-Watson İst.		2.25
Olasılık (F-istatistiği)	0.0000			

Model tahmin sonuçlarına göre, açıklayıcı değişkenlerin tümü istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Buna ek olarak, katma değer değişkeni dışındaki tüm açıklayıcı değişkenlerin işaretleri beklenen yöndedir.

İthalat oranı değişkeni fiyat-maliyet marjı denkleminin tahmini sonucunda istatistiki olarak anlamlı bir açıklayıcı değişken olarak bulunmuştur. Bu değişkenin işareti beklendiği gibi negatiftir. Bu sonuç bize gümrük birliği sonrası dönemi de içeren dönemde, AB ülkeleri ile yapılan ithalattaki değişimler ile fiyat-maliyet marjlarındaki değişimlerin zıt yönlü olduğunu söylemektedir. Başka bir ifadeyle, bu dönemde AB ülkelerinden yapılan ithalattaki artışın fiyat-maliyet marjlarını azaltıcı yönde bir etkisi olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, gümrük birliğinin Türkiye'de imalat sanayii sektörleri üzerinde ithalat artışları yoluyla rekabetçi bir ortam yarattığı sonucu mevcut verilerle desteklenmektedir.

Fiyat maliyet marjı denklemi tahmininde bir diğer açıklayıcı değişken olarak kullandığımız ihracat oranı değişkeni de istatistiki olarak anlamlıdır. Ayrıca ihracat oranı değişkeninin katsayısı beklendiği gibi negatif elde edilmiştir. Bu negatif katsayı 1994-2000 döneminde AB ülkelerine yapılan ihracat oranındaki değişim ile ilgili sektörlerin fiyat-maliyet marjındaki değişim arasında negatif yönde bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Böylece söz konusu dönemde gümrük birliği nedeniyle gerçekleşen ihracat oranlarındaki bir artışın fiyat-maliyet marjlarını azaltıcı yönde etkili olduğu yorumu yapılabilir.

Denklemdaki diğer bir açıklayıcı değişken olan katma değer de tahmin sonuçlarına göre anlamlı bir değişkendir. Buna karşın değişkenin katsayısının işareti beklentilerin tersine pozitiftir. Katma değer değişkeninin katsayısının pozitif işaretli olması piyasa genişledikçe ve dolayısıyla yoğunlaşma oranının azalma olasılığı arttıkça fiyat-maliyet marjlarının arttığını göstermektedir. Böyle bir sonuç sektörel katma değer yoğunlaşma oranlarını temsil etmediği ya da sektörel katma değer arttıkça yoğunlaşma oranlarının

⁷ Uygulanan F testinde sektörel farklılıkların bulunmadığı varsayımı altında gerçekleştirilen tahmin sonuçları ile sektörel farklılığın bulunduğu dolayısıyla regresyon sabit teriminin her bir sektör için değiştiği varsayımı altında gerçekleştirilen tahmin sonuçları kullanılmıştır. Sektörler arası farklılığı test etmek amacıyla hesaplanan F istatistiğinin değeri 169.820 olarak bulunmuştur. Bu değer 0.01 anlamlılık düzeyinde tablo değeri F_{0.99(66, 5)} = 3.34'den daha büyük olduğu için fiyat- maliyet marjı denkleminin tahmininde gruplar arası sabit terime yansıyan farklılığın varlığı kabul edilmektedir.

düşmediği durumda geçerli olabilir. Firmaların ortalama maliyetin minimum noktasında üretim yapmadığı sektörlerde katma değer arttıkça ölçek ekonomileri nedeniyle maliyet düşebileceği için, giriş engelleri artıp sektörel yoğunlaşma azalmayabilir. Tablo 1'den görüldüğü gibi, sektörel katma değerler ile sektörel yoğunlaşma oranları arasındaki ilişki söz konusu olduğunda dikkati çeken bir olgu ilgili değişkenlerin değişim oranları arasında sistematik bir ilişkinin gözlemlenmemesidir. Diğer bir deyişle, katma değer artışının çok yüksek olduğu sektörler, yoğunlaşma oranlarındaki düşmenin en fazla olduğu sektörler değildir. Buna ek olarak, 1996-2000 döneminde 1994-95 dönemine göre sektörel reel katma değerlerin arttığı tüm sektörlerde sektörel yoğunlaşma oranları azalmamıştır (Tablo 1). Dolayısıyla, Türkiye ekonomisi veriler katma değer ve yoğunlaşma arasındaki nedensel ilişkiyi yeterince desteklememektedir. Ayrıca fiyat-maliyet marjlarının yoğunlaşma oranlarıyla güçlü ilişkisi bulunmadığı durumda da sektörel katma değer ile fiyat-maliyet marjları arasında negatif bir ilişki gözlenmemesi olasıdır.

Fiyat-maliyet marjı denkleminin tahmini sonucunda, açıklayıcı değişken sermaye hasıla oranı da istatistiki olarak anlamlı bir değişken olarak bulunmuştur (Tablo 2). Sermaye hasıla oranının katsayısı beklendiği gibi pozitif işaretli olarak elde edilmiştir.

Modelle dahil edilen ve istatistiki olarak anlamlı olan bir diğer değişken AR(1) terimidir. Bu terimin modele dahil edime nedeni tahmin aşamasında karşılaşılan otokorelasyon problemi. Bu problem AR(1) terimi yoluyla ortadan kaldırılmıştır.

Sonuç

Yeni dış ticaret teorilerinin ve endüstriyel organizasyon teorisinin temel önermelerinden birisi dış ticaret serbestisinin eksik rekabet koşullarında piyasalarda rekabeti arttırarak fiyat-maliyet marjlarını düşüreceği; böylece üretimi ve refahı arttıracığıdır. Dış ticaret teorisi alanında meydana gelen bu önemli gelişmeler, gümrük birliği teorisinin de fiyat marjları ile dış ticaret serbestisi arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir.

1996 yılında AB ile gümrük birliğinin gerçekleşmesi sonrasında, Türkiye ekonomisi verileri incelendiğinde, 1996-2000 döneminde imalat sanayii sektörleri kapsamında AB ülkeleriyle yapılan dış ticaretin hacminin genel eğilim olarak arttığı gözlenmektedir. Aynı dönemde imalat sanayi sektörel yoğunlaşma oranlarında ve fiyat-maliyet marjlarında azalma gözlenmektedir. Özellikle sektörel fiyat-maliyet marjlarındaki söz konusu azalmanın AB ülkeleriyle yapılan dış ticaret hacmindeki artışla nedensel bir ilişkisi olup olmadığını sorgulamak için, imalat sanayi sektörel fiyat-maliyet marjı denklemini tahmin edilmiştir.

Sektörel fiyat-maliyet marjı denkleminin tahmin sonuçlarına göre, imalat sanayii sektörleri bazında AB ülkelerinden yapılan ithalattaki artış, sektörel fiyat-maliyet marjlarını azaltmaktadır. Böylece söz konusu ithalattaki bir artışın imalat sanayii sektörlerinde rekabet arttırıcı bir etki yaratarak fiyat-maliyet marjlarını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

⁸ AR(1) terimin dahil edildiği modelde Durbin-Watson istatistiğinin değeri 2.25 dir (Tablo 2). Bu değer, 0.01 anlamlılık düzeyinde du :1.61 değerinden büyük olduğu için otokorelasyonun olmadığı boş hipotezi kabul edilmiştir.

İhracat değişkeni ile fiyat-maliyet marjları arasındaki ilişkiye baktığımızda, tahmin sonuçlarına göre ilişkinin hem istatistiki olarak güçlü hem de negatif yönlü olduğu görülmektedir. Böylece gümrük birliği sonrası AB ülkeleriyle imalat sanayii sektörleri bazında yapılan ihracattaki artışın sektörel fiyat-maliyet marjlarını azalttığı görüşünü destekler sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuç, ihracat artışından kaynaklanan piyasa genişlemesine ve artan rekabete bağlanabilir.

Ayrıca tahmin sonuçlarına göre, sektörel katma değer ile fiyat maliyet marjları arasında elde edilen pozitif ilişki, Türkiye ekonomisinde imalat sanayi sektörlerinde piyasanın genişlemesinin kar marjlarını artırdığını göstermektedir. İmalat sanayi sektörlerinde minimum maliyetin altında üretim yapıldığı, giriş serbestisi bulunmadığı koşullarda piyasadaki bir genişlemenin maliyetlerdeki azalma yoluyla fiyat-maliyet marjlarını artırdığı düşünülebilir.

Sonuç olarak bu çalışma, AB ülkeleriyle yapılan dış ticaretin gümrük birliği sonrası artan hacminin, imalat sanayii sektörlerinde rekabetçi bir etki yaratarak, fiyat-maliyet marjlarını azalttığı yönünde bir bilgi vermektedir. Her ne kadar bu çalışmada, gümrük birliği sonrası AB ülkeleriyle yapılan dış ticaret hacmindeki genişlemenin refah artırıcı etkisi fiyat-maliyet marjlarındaki değişimler yoluyla irdelenmişse de gümrük birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki refah etkilerinin incelenmesi bu bağlamla sınırlı kalmamalıdır. Dolayısıyla gümrük birliğinin Türkiye ekonomisinde üretim artışları, ölçek ekonomileri ve mal çeşitlenmesi kanallarıyla yaratabileceği etkileri araştıran çalışmalara ihtiyaç kaçınılmazdır.

EK: Değişkenlerin Tanımları ve Veri Kaynakları

Sermaye Hasıla Oranı (KQ): Modele ilişkin veri setinin elde edilmesinde karşılaşılan güçlüklerden birisi sermaye stoğuna ilişkin verilerin elde edilmesi sürecinde ortaya çıkmıştır. Türkiye imalat sanayii sektörel sermaye stoğunun hesaplanmasına ilişkin tek çalışma olan Maraşlıoğlu ve Tıktık (1991), 1968-1988 yılları için sektörel sermaye stoğu hesaplamıştır. Ancak, söz konusu çalışmada sektörel sermaye stoğu verileri en son 1988 yılı için hesaplandığı için bu çalışmada Maraşlıoğlu ve Tıktık (1991)'daki sektörel imalat sanayii sermaye stoğu verilerinin kullanılması mümkün olmamıştır. Bu nedenle, modelin tahmin dönemi olan 1994-2000 yılları için sektörel sermaye stoklarının tahmin edilmesi gerekmiştir. Bu amaçla, Maraşlıoğlu ve Tıktık (1991) ve Griliches (1980)'de kullanılan yöntem uygulanarak söz konusu dönem için sektörel bazda sabit sermaye stoğu hesaplanmıştır. Sektörel sabit sermaye stoğunun hesaplanmasında aşağıdaki eşitlik kullanılmaktadır:

$$K_{i,t} = K_{i,t-1}(1 - \delta) + I_{i,t} \quad (1) \quad t=1994, \dots, 2000$$

i=1, ..., 12 nolu sektörler

1) Gıda, İçki, ve Tütün Sanayii, 2) Dokuma, Giyim ve Deri Sanayii 3) Orman Ürünleri Sanayii 4) Kağıt-Basım Sanayii 5) Kimya Ürünleri Sanayii 6) Petrol Ürünleri Sanayii 7) Kauçuk Ürünleri Sanayii 8) Toprak Ürünleri Sanayii 9) Metal Ürünleri Sanayii 10) Madeni Eşya Sanayii 11) Makina İmalat ve Elektrikli Makina Sanayii 12) Taşıt Araçları Sanayii

Kit= i. sektördeki, t yılı sabit sermaye stoğu

Iit= i. sektördeki, t yılı yatırımı

d= yıllık ortalama aşınma oranını

Eşitlik (1) kullanılarak Maraşlıoğlu ve Tıktık (1991)'da verilen 1988 yılı sektörel sermaye stoğu verilerine sektörel yatırımların eklenmesi ile 1994-2000 yılları için sektörel düzeyde sermaye stoğu türetilmiştir. Sektörel düzeyde yıllık aşınma oranları mevcut bulunmadığından, yıllık aşınma oranı olarak Maraşlıoğlu ve Tıktık (1991)'da olduğu gibi tüm imalat sanayii sektörleri için 0.05263 kabul edilmiştir. Yıllık yatırım verileri ise UNIDO Industrial Statistics'in çeşitli sayılardan elde edilmiştir.

Sektörel üretim verileri ise, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'nden ISIC Revize 2 sınıflaması altında elde edilmiştir.

Modelde kullanılan sermaye-hasıla oranı (KQ) değişkeni ise sektörel sermaye stoğu ve sektörel üretim verileri yardımı ile hesaplanmıştır.

Katma Değer (VA): Sektörel katma değer verileri ISIC Revize 2 sınıflamasında DİE'den elde edilmiştir. Söz konusu veriler modelin sektörel sınıflamasına göre toplulaştırılmış; daha sonra ise sektörel katma değer verileri 1994 bazlı imalat sanayii alt sektörleri TEFE ile deflate edilerek sektörel reel katma değer elde edilmiştir.

İthalat ve İhracat Oranı (M, X): İthalat oranı değişkeni, "ithalat/[üretim-ihracat+ithalat]" eşitliğinden, ihracat oranı değişkeni ise "ihracat/üretim" eşitliğinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Söz konusu eşitlikte kullanılan AB'den yapılan ithalat ve ihracat verileri 1994-2000 yılları için ISIC Revize 3 sınıflaması altında Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan elde edilmiş ve modelin sektörel sınıflamasına göre toplulaştırılmıştır. Sektörel ithalat ve ihracat ile daha önce açıklanan sektörel üretim verileri kullanılarak sektörel ithalat ve ihracat oranları elde edilmiştir.

Yoğunlaşma Oranı: Çalışmada yoğunlaşma oranı olarak DİE'den elde edilen sektörel Herfindahl indeksi kullanılmıştır. Çalışmada yoğunlaşma oranı için Herfindahl indeksinin seçilmesinin nedeni, yoğunlaşma indeksinin hesaplanmasında 'm' firmanın pazar payının kullanılması, buna karşılık Herfindahl indeksinin hesaplanmasında sektördeki tüm firmaların pazar paylarının kullanılmasıdır. ISIC Revize 2 sınıflaması altındaki sektörel Herfindahl indeksi modelin sektörel sınıflamasına göre toplulaştırılmıştır.

Fiyat-Maliyet Marjı (PCM): Fiyat-Maliyet Marjı değişkeni, VA, katma değer, W, işgücüne yapılan toplam ücret ödemesi ve Y üretimi göstermekte iken "PCM = (VA-W)/Y" eşitliğinden yararlanılarak hesaplanmıştır. Daha önce açıklanan katma değer ve üretim değişkenlerine ek olarak, fiyat-maliyet marjlarının hesaplanması için sektörel toplam ücret ödemeleri değişkenine de ihtiyaç duyulmaktadır. Sektörel düzeyde nominal toplam ücret ödemeleri ISIC Revize 2 sınıflaması altında DİE'den elde edilmiştir. Söz konusu veriler modelin sektörel sınıflamasına göre toplulaştırılmıştır. Toplam ücret ödemeleri ve daha önce açıklanan katma değer ve üretim verileri kullanılarak sektörel fiyat-maliyet marjı değerleri hesaplanmıştır.

KAYNAKÇA

BALKIR, C. (1993), "Turkey and the European Community: Foreign Trade and Direct Foreign Investments in the 1980s", Balkır, C ve Willams, A.M (ed), Turkey and the Europe", London:Printer Publisher.

BRANDER, J. A. (1981), "Intra-Industry Trade in Identical Commodities", Journal of International Economics, 11, 1-14.

BRANDER, J. A. ve KRUGMAN, P.R.(1983), "A Reciprocal Dumping Model of International Trade", Journal of International Economics, 15: 313- 323.

BALDWIN, R ve VENABLES, A.J (1995), "Regional Economic Integration", Grossman, G. ve Rogoff, K (Eds.), Handbook of International Economics, Cilt 3, Elsevier, Amsterdam.

CAVES, R.E.(1985), "International Trade and Industrial Organization: Problems Solved and Unsolved", European Economic Review, 28: 377-95.

COWLING, K. ve WATERSON, M (1976), "Price-Cost Margins and Market Structure", Economica, 43: 267-74.

DEMİR, O. (2001), "Gümrük Birliğinin İlk İki Yılı Değerlendirmesi", Dış Ticaret Dergisi, Ekim 98, Sayı 11.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (1995), Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu, VII. BKP, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, No.2377-ÖİK:441.

DIXIT, A.K. ve NORMAN, V. D. (1980), Theory of International Trade, Cambridge: Cambridge University Press.

ENGİN, N., KATIRCIOĞLU, E. ve AKÇAY, C. (1995), "The Impact of Trade Liberalization on the Turkish Manufacturing Industry: An Empirical Assessment", Policies for Competition and Competitiveness içinde, R. Erzan (ed), UNIDO

FOROUTAN, F. (1991), "Foreign Trade and its Relation to Competition and Productivity in Turkish Industry", PRE Working Papers, No.604, The World Bank, Washington D.C.

GEROSKI, P. ve JACQUEMN, A.(1981), "Import as a Competitive Discipline" Symposium on Industrial Organisation and International Trade içinde, P. GEROSKI ve A. Jacquemin (ed.), Recherches Economiques De Louvain, 47, 197-208.

GRILICHES, Z. (1980), "R&D and Productivity Slowdown", American Economic Review, 70: 343-48.

HARTLER, C. ve LAIRD, S. (1999), "The EU Model and Turkey- A Case for Thanksgiving, World Trade Organization", Staff Working Paper, January 1999.

HDTM (1993), Avrupa Topluluğu ve Türkiye, 2. Baskı, Ankara.

HELPMAN, E. (1981), "International Trade in the Presence of Product Differentiation, Economies of Scale, Monopolistic Competition: Chamberlin-Heckscher-Ohlin Approach", *Journal of International Economics*, 11:305-340.

JACQUEMIN, A.(1982), "Imperfect Market Structures and International Trade" *Kyklos*, 35:75-93.

JACQUEMIN, A., GHELLINCK, E. ve HUVENEERS, C (1980), "Concentration and Profitability in a Small Economy", *The Journal of Industrial Economics*, 29: 131-144.

KATICS , M. ve PETERSEN, B. (1994), "The Effect of Rising Import penetration on Market Power: A Panel Data Study of U.S. Manufacturing, *The Journal of Industrial Economics*, 43, (2), 277-286.

KARLUK, R. (1996), *Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları.*

KATIRCIOĞLU, E. (1990), *Competitive Structure and Performance of Turkish Manufacturing Industry, İstanbul: Friedrich Ebert Foundation Publication.*

KATRAK, H (1980), "Industrial Structure, Foreign Trade and Price-Cost Margins in Indian Manufacturing Industries", *Journal of Development Studies*, 17/1, 62-79.

KAZGAN, G (1985) *Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.*

KAZGAN, G (1994), *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.*

KÖSE, A.H. ve E. YELDAN (1998) "Dışa Açılım Sürecinin Dinamikleri" *Toplum ve Bilim*, 77 Yaz:45-69.

KRISHNA, P. ve MITRA, D. (1998), "Trade Liberalization, Market Discipline and Productivity Growth: New evidence from India", *Journal of Development Economics*, 56, (2), 447-462.

KRUGMAN, P. (1979), "Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade", *Journal of International Economics*, 9: 469-79.

KRUGMAN, P. (1981), "Intra Industry Specialization and Gains from Trade", *Journal of Political Economy*, 87: 959-973.

LEVINSOHN, J. (1993), "Testing the Imports-as Market -Discipline Hypothesis"

Journal of International Economics, 35:1-22.

MARAŞLIOĞLU, H. ve TIKTIK, A. (1991), *Türkiye Ekonomisinde Sektörel Gelişmeler: Üretim, Sermaye Birikimi ve İstihdam*, DPT, no.2271.

MARKUSEN, J., RUTHERFORD, T. ve HUNTER, L. (1995), "Trade Liberalization in a Multinational-Dominated Industry", *Journal of International Economics*, 43 (2), 277-286.

MARKUSEN, J. (1985), "Canadian Gains from Trade in the Presence of Scale Economies and Imperfect Competition", *Canada-United States Free Trade içinde*, Whalley, J. (ed), Toronto University Press.

MELO, J. ve URATA, S. (1986), "The Influence of Increased Foreign Competition on Industrial Concentration and Profitability", *International Journal of Industrial Organization*, 4:287-304.

MORGİL, O. (2000), "The Impact of Trade Liberalization: Turkey's Experience with the Customs Union", *Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18, (2), 189-197.

PUGUEL, T.A. (1980), "Foreign Trade and U.S Manufacturing Performance", *The Journal of Industrial Economics*, 29: 119-130.

TEKELİ, İ. ve İLKİN, S. (1993), *Türkiye ve Avrupa Topluluğu*, Ankara: Ümit Yayıncılık.

THOMPSON, A. (2002), "Import Competition and Market Power: Canadian Evidence", *North American Journal of Economics and Finance*, 13:40-55.

UNIDO, *Industrial Statistics, Çeşitli Sayılar*.

URATA, S. (1984), "Price-Cost Margins and Imports in Oligopolistic Market" *Economic Letters*, 15:139-144.

UYAR, S (1998), "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", *Dış Ticaret Dergisi*, Ocak 2001, Sayı 20.

VENABLES, A. J. (1985), "Trade and Trade Policy with Imperfect Competition: The Case of Identical Product and Free Entry", *Journal of International Economics*, 29:23-42.

VENABLES, A. J. (1987), "Customs Union and Tariff Reform under Imperfect Competition", *European Economic Review*, 31: 103-110.

YALÇIN, C. (2000), *Price-Cost Margins and Trade Liberalization in Turkish Manufacturing Industry: A Panel Data Analysis*, T.C Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü.

YELDAN, E., METİN-ÖZCAN, K. ve VOYVODA, E (2000), "1980-Sonrası Türk İmalat Sanayinin Gelişme Dinamikleri Üzerine Gözlemler", *İktisat, İşletme ve Finans*, Kasım 2000.

YELDAN, E. (2001), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İletişim yayınları.